

WALES AUDIT OFFICE
SWYDDFA ARCHWILIO CYMRU

Adroddiad Gwella Blynyddol

Cyngor Sir Ynys Môn

Cyhoeddwyd: Mehefin 2014
Cyfeirnod y ddogfen: 323A2014

Archwilydd Cyffredinol Cymru

Mae'r Archwilydd Cyffredinol yn annibynnol ar y llywodraeth a chaiff ei benodi gan Ei Mawrhydi y Frenhines. Mae'r Archwilydd Cyffredinol yn ymgymryd â'i waith gan ddefnyddio staff ac adnoddau eraill a ddarperir gan Swyddfa Archwilio Cymru, sy'n fwrdd statudol a sefydlwyd at y diben hwnnw ac i fonitro a chynghori'r Archwilydd Cyffredinol. Caiff Swyddfa Archwilio Cymru ei dwyn i gyfrif gan y Cynulliad Cenedlaethol.

Ar y cyd ag archwilydd penodedig, mae'r Archwilydd Cyffredinol yn archwilio cyrff llywodraeth leol yng Nghymru, gan gynnwys awdurdodau unedol, yr heddlu, y gwasanaeth prawf, awdurdodau tân ac achub, parciau cenedlaethol a chynghorau cymuned. Mae hefyd yn cynnal astudiaethau o werth am arian yng nghyswllt llywodraeth leol ac yn asesu'r graddau y cydymffurfir â gofynion Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009.

Y tu hwnt i lywodraeth leol, yr Archwilydd Cyffredinol yw archwilydd allanol Llywodraeth Cymru, y cyrff a noddir ganddi a'i chyrrff cyhoeddus cysylltiedig, Comisiwn y Cynulliad a chyrrff y Gwasanaeth Iechyd Gwladol yng Nghymru.

Nod yr Archwilydd Cyffredinol a staff Swyddfa Archwilio Cymru yw darparu adroddiadau cymesur, sy'n canolbwyntio ar y cyhoedd, ynghylch y modd y caiff adnoddau cyhoeddus eu gwarchod, ac wrth wneud hynny, meithrin dealltwriaeth a hyrwyddo gwelliannau.

Mae'r Adroddiad Gwella Blynyddol hwn wedi'i baratoi ar ran Archwilydd Cyffredinol Cymru gan Huw Lloyd Jones ac Andy Bruce o dan gyfarwyddyd Alan Morris.

Cynnwys

Adroddiad cryno ac argymhellion	4
Adroddiad manwl	
Cyflwyniad	6
Gwnaeth y Cyngor gynnydd cyson o ran cyflawni gwelliannau yn y rhan fwyaf o'i feysydd blaenoriaeth ar gyfer 2012-13 ond mae angen rhagor o welliannau mewn rhai gwasanaethau allweddol	8
Mae gweithdrefnau mwy trylwyr a chyson a datblygu trefniadau llywodraethu wedi cryfhau gallu'r Cyngor i werthuso a gwella gwasanaethau	15
Os cânt eu cyflawni'n effeithiol, dylai cynlluniau'r Cyngor ar gyfer gwella a'i drefniadau i gefnogi gwelliannau ei helpu i ymateb i'r heriau ariannol a'r heriau eraill sydd i ddod	20
Mae'r Cyngor yn debygol o wneud trefniadau i sicrhau gwelliant parhaus ar gyfer 2014-15	27
Atodiadau	
Atodiad 1 Statws yr adroddiad hwn	28
Atodiad 2 Gwybodaeth Ddefnyddiol am Ynys Môn a Chyngor Sir Ynys Môn	29
Atodiad 3 Llythyr Archwilio Blynyddol	31
Atodiad 4 Amcanion gwella a hunanasesiad Cyngor Sir Ynys Môn	34

Adroddiad cryno

- 1 Bob blwyddyn, rhaid i'r Archwilydd Cyffredinol gyflwyno adroddiad yn nodi pa mor dda y mae cynghorau, awdurdodau tân ac achub, a pharciau cenedlaethol Cymru yn cynllunio ar gyfer gwella wrth ddarparu eu gwasanaethau. Mae'r adroddiad hwn yn seiliedig ar waith yr arolygiaethau perthnasol yng Nghymru, ac ar waith a wnaed ar ran yr Archwilydd Cyffredinol gan Swyddfa Archwilio Cymru. Mae'r adroddiad yn ymdrin â threfniadau Cyngor Sir Ynys Môn (y Cyngor) i ddarparu a gwerthuso gwasanaethau mewn perthynas â 2012-13, ei waith i gynllunio gwelliant ar gyfer 2013-14 a, chan ystyried y rhain, casgliad yr Archwilydd Cyffredinol o ran a yw o'r farn y bydd y Cyngor yn gwneud trefniadau i sicrhau gwelliant parhaus ar gyfer 2014-15.
 - mae'r Cyngor yn gwneud peth cynnydd i wella ei wasanaeth atgyweirio tai drwy foderneiddio a thrawsnewid y gwasanaeth;
 - mae peth cynnydd wedi'i wneud o ran rheoli diogelwch data ac asedau gwybodaeth, ond mae mwy i'w wneud o hyd;
 - mae mentrau i hyrwyddo a chynorthwyo'r defnydd o'r Gymraeg yn cael eu cefnogi yn sgil ailsefydlu Fforwm Iaith Strategol Ynys Môn; ac
 - mae'r Rhaglen Ynys Ynni a'r statws Ardal Fenter a ddynodwyd yn ddiweddar yn rhoi cyfle i greu twf cymdeithasol ac economaidd.
2. Canfuwyd bod y Cyngor yn gwneud cynnydd cyson o ran cyflawni gwelliannau yn y rhan fwyaf o'i feysydd blaenoriaeth ar gyfer 2012-13 ond mae angen rhagor o welliannau mewn rhai gwasanaethau allweddol. Daethom i'r casgliad hwn oherwydd:
 - mae perfformiad ar draws amrywiaeth o wasanaethau'r Cyngor yn gwella, ond mae lle i wneud rhagor o gynnydd;
 - mae gwasanaethau i bobl sy'n agored i niwed wedi gwella, ond mae risgiau o hyd o ran darparu gofal cymdeithasol;
 - mae'r Cyngor yn ymateb yn dda i ganfyddiadau arolygiad Estyn yn 2012 ac mae perfformiad ysgolion yn Ynys Môn wedi gwella;
- 3 Canfuwyd hefyd bod gweithdrefnau mwy trylwyr a chyson a datblygu trefniadau llywodraethu wedi cryfhau gallu'r Cyngor i werthuso a gwella gwasanaethau. Daethom i'r casgliad hwn oherwydd:
 - mae hunanasesiad ac adroddiad hunanwerthuso cyntaf y Cyngor yn gytbwys ac mae'r dyletswyddau adrodd o dan y Mesur wedi'u bodloni;
 - mae'r Cyngor wedi datblygu ffyrdd mwy trylwyr nag o'r blaen i asesu ei gynnydd a darparu mwy o gysondeb o ran gwerthuso'r ffordd y darperir gwasanaethau a'r canlyniadau i ddinasyddion;

- mae fframwaith llywodraethu ac atebolrwydd diwygiedig yn adlewyrchu newidiadau strwythurol diweddar, ac mae pwyllgorau craffu ac archwilio yn parhau i gynnig mewnbwn a her gwerthfawr;
- mae'r Cyngor wedi gwella ei brosesau ar gyfer datblygu ei Ddatganiad Llywodraethu Blynyddol ac mae wedi nodi ffyrdd eraill o gryfhau trefniadau yn y dyfodol; a
- chydymffurfiodd y Cyngor â gofynion adrodd ariannol.

4 Yn olaf, canfuwyd, os ydynt yn cael eu cyflawni'n effeithiol, y dylai cynlluniau'r Cyngor ar gyfer gwella a'i drefniadau i gynorthwyo gwelliannau ei helpu i ymateb i'r heriau ariannol a heriau eraill sydd i ddod. Daethom i'r casgliad hwn oherwydd:

- gwelwyd gwelliant yn nhrefniadau cynllunio ar gyfer gwella'r Cyngor ar gyfer 2012-13 ac yn sgil hynny daeth ymyriad Llywodraeth Cymru i ben ym mis Mai 2013;
- cafodd Cynllun Gwella 2013-14 a'r amcanion gwella eu datblygu drwy ymgynghori â'r cyhoedd a rhanddeiliaid ac roedd yn bodloni gofynion y Mesur;
- gwneir cynnydd da o ran y trefniadau cynllunio ar gyfer trawsnewid, ond mae'r Cyngor wedi cydnabod y gall fod angen mireinio'r rhaglen ymhellach i gynnal gwelliant;

- mae cynllunio ac atebolrwydd cliriach wedi gwella'r rhagolygon ar gyfer gwasanaethau addysg i blant a phobl ifanc;
- mae'r Cyngor wedi cydymffurfio â'i ddyletswyddau o dan Ddeddf Cydraddoldeb 2010; ac
- mae'r Cyngor yn parhau i reoli ei arian a'i gyllideb ond mae'n wynebu heriau o ran ei gapasiti i ddarparu adnoddau digonol sy'n meddu ar y sgiliau priodol i gynorthwyo'r gwasanaeth cyllid corfforaethol.

5 Gan ystyried yr uchod, mae'r Archwilydd Cyffredinol o'r farn bod y Cyngor yn debygol o wneud trefniadau i sicrhau gwelliant parhaus ar gyfer 2014-15.

Cynnig ar gyfer gwella

C1	Er mwyn gwneud cynnydd a chyflawni amcanion y Cynllun Trawsnewid, dylai'r Cyngor: • sicrhau digon o gapasiti, gallu a sefydlogrwydd yn ei wasanaeth cyllid corfforaethol; a • nodi a gwella gwendidau o ran rheoli'r system cyfriflyfr ariannol.

Adroddiad manwl

Cyflwyniad

- 6 O dan Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 (y Mesur), mae'n rhaid i'r Archwilydd Cyffredinol gyflwyno adroddiad bob blwyddyn ar ba mor dda y mae cynghorau, awdurdodau tân ac achub a pharciau cenedlaethol Cymru yn cynllunio ar gyfer gwella wrth ddarparu eu gwasanaethau. Mae Atodiad 1 yn rhoi rhagor o wybodaeth am bwerau a dyletswyddau'r Archwilydd Cyffredinol o dan y Mesur. Gyda chymorth gan arolygiaethau yng Nghymru, Estyn (ar gyfer addysg), Arolygiaeth Gofal a Gwasanaethau Cymdeithasol Cymru (AGGCC) a Chomisiynydd y Gymraeg, rydym wedi llunio darlun o'r hyn y mae pob cyngor neu awdurdod yng Nghymru yn ceisio ei gyflawni, sut mae'n gwneud hynny, a'r cynnydd y mae'r Cyngor wedi'i wneud ers i'r Archwilydd Cyffredinol gyhoeddi ei adroddiad gwella blynyddol diwethaf. Mae'r adroddiad hefyd yn seiliedig ar hunanasesiad y Cyngor ei hun. Yn olaf, gan ystyried hyn oll, daw'r adroddiad i gasgliad o ran pa un a yw'r Archwilydd Cyffredinol o'r farn bod y Cyngor/ yn debygol o wneud trefniadau i sicrhau gwelliant parhaus ar gyfer 2014-15.
- 7 Nid ydym yn cynnal adolygiad blynyddol cynhwysfawr o holl drefniadau na holl wasanaethau'r Cyngor. Mae'r casgliadau yn yr adroddiad hwn yn seiliedig ar ein gwybodaeth gronol a gwybodaeth a rennir a chanfyddiadau ein gwaith sydd wedi'i flaenoriaethu a oedd, eleni, yn cynnwys asesiad o gynnydd y Cyngor yn erbyn dau o'i amcanion gwella:
- Gwell Gwasanaethau i Blant – Sicrhau bod plant yn cael eu diogelu rhag niwed a cham-driniaeth a bod eu lles, eu hannibyniaeth a'u sefydlogrwydd yn cael eu hyrwyddo; a
 - Gwella Llywodraethu Corfforaethol – Sicrhau bod y Cyngor yn cyflawni'n llawn ei addewid i hyrwyddo a diogelu buddiannau'r Ynys, ei dinasyddion a'i chymunedau.
- 8 O ystyried yr ystod eang o wasanaethau a ddarperir a'r heriau sy'n wynebu'r Cyngor, byddai'n anarferol pe na baem wedi dod o hyd i bethau y gellir eu gwella. Gall yr Archwilydd Cyffredinol:
- wneud cynigion ar gyfer gwella – os caiff cynigion eu gwneud i'r Cyngor, byddem yn disgwyl iddo weithredu arnynt a byddwn yn gwneud gwaith dilynol ar yr hyn sy'n digwydd;
 - gwneud argymhellion ffurfiol ar gyfer gwella – os caiff argymhelliad ffurfiol ei wneud, mae'n rhaid i'r Cyngor baratoi ymateb i'r argymhelliad hwnnw o fewn 30 diwrnod gwaith;
 - cynnal arolygiad arbennig a chyhoeddi adroddiad a gwneud argymhellion; ac
 - argymhell y dylai Gweinidogion Llywodraeth Cymru ymyrryd mewn rhyw ffordd.

- 9 Rydym am wybod a yw'r adroddiad hwn yn rhoi'r wybodaeth sydd ei hangen arnoch ac a yw'n hawdd ei ddeall. Gallwch fynegi eich barn drwy anfon e-bost atom yn info@wao.gov.uk neu ysgrifennu atom yn 24 Heol y Gadeirlan, Caerdydd, CF11 9LJ.

Gwnaeth y Cyngor gynnydd cyson o ran cyflawni gwelliannau yn y rhan fwyaf o'i feysydd blaenoriaeth ar gyfer 2012-13 ond mae angen rhagor o welliannau mewn rhai gwasanaethau allweddol

Mae perfformiad ar draws amrywiaeth o wasanaethau'r Cyngor yn gwella, ond mae lle i wneud rhagor o gynnydd

- 10 Roedd dangosyddion perfformiad ar gyfer gwasanaethau'r Cyngor – gan gynnwys Mesurau Atebolrwydd Cyhoeddus a Dangosyddion Statudol Cenedlaethol (NSIs) – wedi gwella yn 2012-13. O'r 36 o'r dangosyddion statudol cenedlaethol a mesurau atebolrwydd cyhoeddus y gellir eu cymharu'n uniongyrchol â blynyddoedd blaenorol, roedd dwy ran o dair wedi gwella yn 2012-13 ac un rhan o dair wedi dirywio. Mae dadansoddiad pellach yn dangos bod 27 y cant o'r dangosyddion yn y chwarter uchaf, a dim ond 18 y cant sydd yn y chwarter isaf, gyda'r 55 sy'n weddill yn y chwarterli canol.
- 11 Yn ogystal, dangosodd Adroddiad Perfformiad Gwasanaethau Awdurdodau Lleol Llywodraeth Cymru, a gyhoeddwyd ym mis Ionawr 2014, fod y Cyngor wedi perfformio'n dda mewn nifer o feysydd yn 2012-13. O gymharu â'r awdurdodau lleol eraill yng Nghymru, roedd perfformiad y Cyngor yn y chwarterli uchaf neu'r chwarterli canol ar gyfer 14 o'r 18 o ddangosyddion yn yr Adroddiad. Rhagorodd y perfformiad ar gyfartaledd Cymru mewn dwy ran o dair o'r dangosyddion.
- 12 Er gwaethaf y darlun hwn sy'n gwella, mae gan y Cyngor ragor i'w wneud i adfer hyder y cyhoedd yn ei allu i ddarparu gwasanaethau o ansawdd uchel. Bob blwyddyn mae Llywodraeth Cymru yn cynnal arolwg cenedlaethol i gael barn pobl Cymru ar amrywiaeth o faterion gan gynnwys

iechyd, addysg a gwasanaethau lleol. Dangosodd arolwg 2012-13 fod 48 y cant o drigolion Ynys Môn yn cytuno'n gryf neu'n dueddol o gytuno bod y Cyngor yn darparu gwasanaethau o ansawdd uchel. Mae hyn yn is na chyfartaledd Cymru, sef 57 y cant, gan roi perfformiad y Cyngor yn y chwarter isaf o gymharu ag awdurdodau lleol eraill yng Nghymru.

Mae gwasanaethau i bobl sy'n agored i niwed wedi gwella, ond mae rhai risgiau o hyd o ran darparu gofal cymdeithasol

- 13 Yn ei hadolygiad a'i gwerthusiad o wasanaethau gofal cymdeithasol yn 2012-13, daeth AGGCC i'r casgliad y gwelwyd newidiadau cadarnhaol ar y cyfan yn y gwasanaethau oedolion a phlant, er bod meysydd i'w gwella yn y dyfodol. Nododd AGGCC fod agenda gwelliannau corfforaethol y Cyngor yn gweithio ar y cyd â'r agenda gwella gwasanaethau, ond bod angen i'r Cyngor bellach ymgorffori ei system sicrwydd ansawdd mewn ymarfer o ddydd i ddydd.
- 14 Lanswyd gwefan y Cyngor ar ei newydd wedd ym mis Gorffennaf 2012 ac mae prosiect wedi dechrau yn y gwasanaethau oedolion i benderfynu ar y ffordd orau o ddefnyddio'r cyfleuster newydd. Mae gan y Cyngor ddewis eang o daflenni gwybodaeth sydd ar gael i'r cyhoedd sy'n disgrifio ei wasanaethau cymdeithasol a bydd yn eu hadolygu er mwyn asesu eu defnyddioldeb a'u hymarferoldeb. Mae Gwasanaethau Plant hefyd yn bwriadu datblygu'r wybodaeth sydd ar y wefan.

- 15 Canfu AGGCC fod y Cyngor wedi gwneud cynnydd rhagorol o ran gwella sawl maes yn yr adran gwasanaethau plant, a chafwyd gwelliannau o ran sefydlogrwydd y gweithlu. Er hyn, roedd problemau'n parhau o ran recriwtio i swyddi allweddol, cadw personél a defnyddio staff asiantaethau, a gallai hyn danseilio capasiti ac adnoddau'r Cyngor i wella'r gwasanaeth a chynyddu'r risg ariannol i'r Cyngor.
- 16 Mae'r perfformiad yn 2012-13 yn dangos gwelliant o flwyddyn i flwyddyn, y mae'r Cyngor yn ei briodoli i gynnydd yn sylw'r rheolwyr, hyfforddiant gwaith cymdeithasol a gwell adnoddau, gan gynnwys cynyddu nifer y staff yn nhîm y rheng flaen. Fodd bynnag, canfu AGGCC fod gwasanaethau i blant anabl a'u teuluoedd, a'r amrywiaeth o wasanaethau sydd ar gael iddynt, yn feysydd i'w datblygu o hyd.
- 17 Yn y gwasanaethau plant, mae'r boblogaeth sy'n derbyn gofal a chynnydd yn y plant ar y gofrestr amddiffyn plant ar gynnydd. Mae'r Cyngor yn bwriadu adolygu a moderneiddio gwasanaethau plant, gan ragweld y bydd angen ailgynllunio sylweddol i sicrhau effeithlonrwydd a chanlyniadau gwell i blant a theuluoedd. Mae AGGCC wedi nodi bod y Cyngor yn bwriadu gwario llai ar wasanaethau plant bob blwyddyn, ond nid yw wedi penderfynu sut i gysoni hyn â'r galw cynyddol.
- 18 Nododd AGGCC fod y Cyngor wedi dioddef oedi o ran gweithredu cynlluniau i foderneiddio gwasanaethau i oedolion ac mae'r adnoddau presennol wedi'u hymrwymo i gynnal cartrefi gofal preswyl. Nes y bydd cytundeb gwleidyddol yn cael ei sicrhau, nid yw'r Cyngor yn gallu datblygu'r gwasanaethau cymunedol sydd eu hangen. Er gwaethaf hyn, canfu AGGCC amrywiaeth o wasanaethau sefydledig sy'n darparu gofal o ansawdd da i oedolion, gan gynnwys Agewell Hwyllog Môn, a enillodd wobwr gan Gyngor Gofal Cymru am gael ei arwain gan ddinasyddion a'i gynnal gan bobl hŷn.
- 19 Mae'r defnydd o feini prawf cymhwysedd llymach yn arwain at lai o becynnau gofal cymunedol a mwy o gyfeirio at y sectorau annibynnol a gwirfoddol. Mae canfyddiadau AGGCC hefyd yn nodi bod y Cyngor wedi nodi llai o ofalwyr, cynnig llai o asesiadau a darparu llai o ofalwyr yn y gwasanaeth yn 2012-13 nag a wnaeth yn y flwyddyn flaenorol. Nid yw cofrestr risgiau y gwasanaethau oedolion yn cynnwys y risg o fethu â gofalu am y rhai nad ydynt yn bodloni meini prawf cymhwysedd llymach y Cyngor ac mae AGGCC yn bwriadu mynd ar drywydd y cynnydd yn ystod y flwyddyn nesaf.
- 20 Mae gan y Cyngor drefniadau effeithiol iawn i ddiogelu oedolion sy'n agored i niwed. Fodd bynnag, mae nifer yr asesiadau Trefniadau Diogelu Rhag Colli Rhyddid (DoLS) ac awdurdodiadau yn fach, ac mae hyn, yn ei dro, yn achosi pryder nad yw'r asesiadau priodol yn cael eu gwneud ac nad yw mesurau diogelu yn cael eu rhoi ar waith o bosibl.

21 Ym mis Mai 2012, cyhoeddodd Estyn adroddiad, yn dilyn ei asesiad o ansawdd gwasanaethau addysg y Cyngor i blant a phobl ifanc. Daeth Estyn i'r casgliad bod gan y Cyngor weithdrefnau priodol sy'n adlewyrchu polisiâu diogelu, a chadarnhawyd bod y Cyngor wedi cymryd camau i fonitro'r broses o recriwtio staff a llywodraethwyr yn ddiogel. Nododd yr arolygiad hefyd fod y Cyngor yn gweithio ar bolisi diogelu corfforaethol ac yn ffurfioli trefniadau ehangach ar gyfer diogelu o fewn y gwasanaeth Dysgu Gydol Oes. Mae'r Cyngor hefyd wedi creu cynlluniau i roi system newydd ar waith i gasglu a dadansoddi gwybodaeth ddiogelu gan ysgolion. Fel rhan o'n rhaglen reoliadol ar gyfer 2013-14, cynhaliwyd adolygiad cenedlaethol o ddiogelu a byddwn yn adrodd ar y canlyniadau yn 2014-15

Mae'r Cyngor yn ymateb yn dda i ganfyddiadau arolygiad Estyn yn 2012 ac mae perfformiad ysgolion yn Ynys Môn wedi gwella

22 Cyfeiriais yn fy Adroddiad Gwella Blynyddol 2013 at yr arolygiad ym mis Mai 2012 gan Estyn a Swyddfa Archwilio Cymru o Wasanaethau Addysg y Cyngor i Blant a Phobl Ifanc. Canfu'r arolygiad fod y gwasanaethau'n anfoddfaol a bod eu gallu i wella yn anfoddfaol.

23 Yn dilyn hyn penododd y Gweinidog Addysg a Sgiliau Fwrdd Adfer i ddarparu cymorth a her allanol ac ymatebodd y Cyngor yn adeiladol i'r adroddiad. Ers hynny, mae'r Bwrdd Adfer wedi adolygu gwybodaeth strategol a gweithredol fanwl ac wedi cael adroddiadau cynnydd rheolaidd.

24 Ym mis Tachwedd 2013, cynhaliodd Estyn ei ymweliad monitro cyntaf i asesu cynnydd yn erbyn yr argymhellion yn y cynllun gwella ôl-arolygu. Daeth Estyn i'r casgliad bod y Cyngor wedi nodi nifer o rwystrau ac wedi ymateb yn briodol i'w goresgyn drwy:

- benodi'r Cyfarwyddwr Dysgu Gydol Oes, sy'n cael cymorth effeithiol gan uwch-swyddog safonau a chynhwysiant parhaol;
- ad-drefnu ar lefel pennaeth gwasanaeth, a gryfhaodd gapasiti ac adnoddau corfforaethol i arwain prosiectau trawsnewid i sicrhau gwelliannau penodol;
- rheoli prosiectau trawsnewid ar lefel uwch, sy'n galluogi'r Cyngor i adeiladu consensws gwleidyddol;
- aelodau yn meddu ar ddealltwriaeth well o gyfrifoldebau'r Cyngor, a chymryd rhan gynyddol o ran dwyn ysgolion i gyfrif a nodi blaenoriaethau ar gyfer craffu; a
- sefydlu trefniadau effeithiol i fonitro cynnydd yn erbyn y cynllun gweithredu ôl-arolygu a gweithio'n dda gyda Bwrdd Adfer sy'n darparu her allanol.

- 25 Mae'r Cyngor wedi adolygu ac addasu ei gytundeb partneriaeth gydag ysgolion i adlewyrchu'r bartneriaeth â GwE, Gwasanaeth Effeithiolrwydd a Gwella Ysgolion Rhanbarthol Gogledd Cymru. Mae'r cytundeb yn amlinellu disgwyliad y dylai ysgolion gymryd cyfrifoldeb am eu perfformiad eu hunain ac arwain y drafodaeth ar wella. Mae'n amlinellu rolau'r Cyngor ac ysgolion mewn perthynas â chynorthwyo, monitro a herio'n effeithiol.
- 26 Nododd Estyn fod perfformiad ysgolion yn Ynys Môn wedi gwella er 2011 a'i fod bellach yn uwch na chyfartaledd Cymru ym mhob cyfnod allweddol. Yn ystod 2013 ac yng nghyfnod allweddol 4, nid oes unrhyw ysgol yn y 25 y cant isaf ar gyfer unrhyw un o'r pum prif ddangosydd. Yn y Cyfnod Sylfaen, ac yng nghyfnodau allweddol 2 a 3, mae mwyafrif yr ysgolion yn y 50 y cant uchaf o gymharu ag ysgolion tebyg yng Nghymru.
- 27 Mae gweithdrefnau'r Cyngor ar gyfer monitro a hyrwyddo presenoldeb dysgwyr yn cael effaith gadarnhaol. Mae swyddogion, ysgolion ac asiantaethau perthnasol wedi cydweithredu'n effeithiol i lunio polisi clir ar gyfer hyrwyddo presenoldeb da. Mae rhanddeiliaid yn ymwybodol o'r polisi ac yn cydymffurfio ag ef. Yn dilyn hynny, mae cyfraddau presenoldeb wedi gwella yn y sectorau cynradd ac uwchradd ers arolygiad 2012.

- 28 Mae cyfraddau presenoldeb mewn ysgolion uwchradd wedi cynyddu 2.3 pwynt canran dros ddwy flynedd. Mae'r gwelliant hwn yn well o lawer na chyfartaledd ysgolion Cymru yn ystod yr un cyfnod. Mewn ysgolion cynradd, mae presenoldeb yn gyson uwch na chyfartaledd Cymru. Fodd bynnag, mae wedi gwella ar gyfradd ychydig yn is na'r cyfartaledd ar gyfer Cymru er 2010.

Mae'r Cyngor yn gwneud peth cynnydd i wella ei wasanaeth atgyweirio tai drwy foderneiddio a thrawsnewid y gwasanaeth

- 29 Cyfeiriodd Adroddiad Gwella Blynyddol 2013 yr Archwilydd Cyffredinol at ein hadolygiad yn 2012 o ba mor effeithiol yr oedd gwasanaeth cynnal a chadw'r Cyngor ar gyfer atgyweiriadau ymatebol, oherwydd bod hon yn swyddogaeth bwysig i denantiaid y Cyngor.
- 30 Canfu'r adolygiad fod trefniadau'r Cyngor ar gyfer ei Uned Cynnal a Chadw Adeiladau wedi bod ar waith ers nifer o flynyddoedd ac roedd angen eu diweddarau. Cafodd y trefniadau Tendro Cystadleuol Gorfodol (CCT) eu disodli gan ddyletswydd i sicrhau gwerth gorau flynyddoedd lawer yn ôl ac nid oedd gofyniad, felly, i'r Cyngor drefnu darparu gwasanaethau yn seiliedig ar raniad cleient/contractwr. Canfu adolygiad dilynol a chysylltiedig, a gynhaliwyd gan adran Archwiliad Mewnol y Cyngor, wendidau yn nhrefniadau caffael yr Uned Cynnal a Chadw Adeiladau.

31 Mae'r Cyngor wedi ymateb yn adeiladol ac yn gyfrifol, gan weithredu ymagwedd rheoli prosiectau ffurfiol a chynllun gweithredu i foderneiddio a thrawsnewid y gwasanaeth. Er mwyn rhoi cyfeiriad clir ar gyfer yr hyn sydd angen ei wella, mae'r Cyngor wedi datblygu proses arfarnu opsiynau, wedi'i llywio gan weithdai a chyfarfodydd unigol â staff gwasanaeth, perfformiad a chyllid. Cafodd yr ymagwedd ei gwerthuso'n annibynnol i fynd i'r afael â'r gwendidau a nodwyd yn yr adolygiadau blaenorol ac i ddarparu nifer o opsiynau ar gyfer y gwasanaeth. Cafodd manteision ac anfanteision gwahanol fathau o ddarpariaeth eu hasesu ac mae'r Cyngor wedi dewis cadw'r gwasanaeth yn fewnol. Mae'r opsiwn yn uno timau cleient a chontractwyr yn un uned atgyweirio tai, ac yn moderneiddio ac yn trawsnewid y gwasanaeth. Mae'r opsiwn o gymorth i ganolbwyntio ar gwsmeriaid yn well, ac yn cyflawni tua £250,000 o arbedion y flwyddyn. Byddwn yn parhau i fonitro cynnydd wrth i'r gwasanaeth ddatblygu.

Mae peth cynnydd wedi'i wneud o ran rheoli diogelwch data ac asedau gwybodaeth, ond mae mwy i'w wneud o hyd

32 Daeth Adroddiad Gwella Blynyddol 2013 i'r casgliad bod trefniadau'r Cyngor ar gyfer rheoli ei asedau gwybodaeth yn cyfyngu ar ei allu i wella. Yn benodol, roedd gwendidau o ran diogelwch data a rheoli gwybodaeth. Nodwyd gwendidau tebyg mewn amrywiaeth o adroddiadau'n dyddio o fis Mai 2011, gan gynnwys adroddiadau'r Archwilwyr Mewnol ar Reoli Cofnodion Modern, Diogelwch Data a Pharhad Busnes, a gyhoeddwyd ym mis Medi 2012.

33 Yn dilyn achosion o dorri Deddf Diogelu Data 1998, cytunodd y Cyngor i Swyddfa'r Comisiynydd Gwybodaeth gynnal archwiliad cydsyniol o drefniadau'r Cyngor ar gyfer prosesu data personol. Cynhaliodd archwilwyr y Comisiynydd Gwybodaeth waith maes ym mis Gorffennaf 2013 a chadarnhaodd eu hadroddiad yr argymhellion a wnaed yn yr adroddiadau rheoliadol blaenorol ac ychwanegu atynt.

34 Yn hanesyddol, mae rhai materion o ran capasiti ac adnoddau wedi bod yn ffactor, a chyfrannodd hyn at ddiffyg cydymffurfio â diogelu data yn y Cyngor. I helpu i fynd i'r afael â'r gwendidau, mae'r Cyngor wedi penodi Uwch Swyddog Risg Gwybodaeth (SIRO), wedi sefydlu Bwrdd Prosiect Llywodraethu Gwybodaeth ac wedi llunio cynllun gweithredu i sicrhau bod

yr argymhellion a wnaed gan Swyddfa'r Comisiynydd Gwybodaeth yn cael eu gweithredu.

- 35 Mae'r Bwrdd Prosiect Llywodraethu Gwybodaeth yn rhan o raglen drawsnewid y Cyngor i wella gwasanaethau a dyma'r corff sy'n gyfrifol am gyflawni'r cynllun gweithredu. Mae pedwar polisi craidd, sy'n cwmpasu meysydd allweddol llywodraethu gwybodaeth a'r risgiau cysylltiedig, wedi cael eu datblygu a'u cymeradwyo gan y Cyngor. Er bod peth cynnydd wedi'i wneud, mae amserlenni'r prosiect wedi llithro, yn rhannol oherwydd absenoldeb prif swyddog gweithredol a rheolwr prosiect. Fel ymateb i hyn, mae trefniadau interim ar waith i symud y prosiect ymlaen er mwyn cyrraedd ei ddyddiad targed, sef mis Awst 2014. Mae gwelliannau a gynlluniwyd sydd heb eu cyflawni o hyd sy'n ymwneud â gwendidau o ran mynediad eiddo, diogelwch a threfniadau storio TGCh.
- 36 Yn ogystal, nododd AGGCC fod rheoli gwybodaeth bersonol yn risg ac yn flaenoriaeth ar gyfer gweithredu. Mae amserlen y prosiect yn rhoi rhywfaint o hyblygrwydd i reoli llithriant, ond gall oedi pellach effeithio ar elfennau dilynol eraill y prosiect. Mae Swyddfa'r Comisiynydd Gwybodaeth wedi nodi y byddant yn gwneud gwaith dilynol yn ystod 2014, a gallai methu gweithredu newid arwain at gymryd camau gorfodi yn erbyn y Cyngor. Yn y cyfamser, bydd y risgiau sy'n gysylltiedig â rhai rhannau o'r prosiect yn aros a byddwn yn parhau i fonitro cynnydd.

Mae mentrau i hyrwyddo a chynorthwyo'r defnydd o'r Gymraeg yn cael eu cefnogi yn sgil ailsefydlu Fforwm Iaith Strategol Ynys Môn

- 37 Crëwyd rôl Comisiynydd y Gymraeg gan Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011. Disgwylir y bydd pwerau newydd i osod safonau ar sefydliadau yn dod i rym drwy is-ddeddfwriaeth erbyn diwedd 2014. Tan hynny, bydd y Comisiynydd yn parhau i adolygu cynlluniau iaith Gymraeg drwy rinwedd pwerau a etifeddyd o dan Ddeddf yr Iaith Gymraeg 1993.
- 38 Mae'r Comisiynydd yn gweithio gyda phob cyngor yng Nghymru i archwilio cynlluniau iaith a rhoi cyngor o ran eu gweithredu. Cyfrifoldeb cyngorau yw darparu gwasanaethau i'r cyhoedd yn Gymraeg yn unol â'r ymrwymadau yn eu cynlluniau iaith. Mae pob cyngor yn ymrwymedig i ddarparu adroddiad monitro blynyddol i'r Comisiynydd yn amlinellu ei berfformiad o ran gweithredu'r cynllun iaith. Mae'r Comisiynydd yn dadansoddi pob adroddiad monitro; yn rhoi ymateb ffurfiol ac yn casglu mwy o wybodaeth yn ôl y gofyn.
- 39 Mae'r Cyngor wedi comisiynu astudiaeth sylfaen o'r Gymraeg yn Ynys Môn. Y bwriad yw casglu gwybodaeth gynhwysfawr am gyflwr yr iaith, a fydd yn sail i bolisïau a gwaith asesu effaith y Cyngor. Mae Fforwm Iaith Strategol Ynys Môn wedi'i ailsefydlu ar y cyd â'r Fenter Iaith¹ er mwyn hyrwyddo amcanion 'Iaith Fyw: Iaith Byw' Llywodraeth Cymru yn gymunedol. Nid oes gan 19 y cant

¹ Sefydliad cymunedol sy'n gweithio i godi proffil y Gymraeg mewn ardal benodol yw Menter Iaith.

o staff rheng flaen y Cyngor sgiliau digonol yn y Gymraeg i allu cynnig gwasanaeth yn yr iaith. Pan fydd aelodau newydd o staff yn cael eu penodi i swyddi rheng flaen lle mae'r Gymraeg yn hanfodol, gosodir gofynion dysgu oni bai bod y gweithwyr yn ddwyieithog. Mae'r Cyngor wedi darparu gwybodaeth am sampl o gontractau a gafodd eu monitro ac a oedd yn cydymffurfio â gofynion y Cynllun Iaith Gymraeg, ond mae angen darparu adroddiad llawn ar gyfer y cyfnod adrodd nesaf. Mae'r Cyngor wedi nodi bod risg o hyd o ran gallu ac adnoddau'r Uned Gyfieithu a bydd yn angenrheidiol monitro'r sefyllfa i sicrhau nad oes unrhyw ddiffygion.

Mae'r Rhaglen Ynys Ynni a'r statws Ardal Fenter a ddynodwyd yn ddiweddar yn rhoi cyfle i greu twf economaidd

- 40 Ymdrech ar y cyd rhwng y Cyngor a nifer o randdeiliaid yn y sector cyhoeddus a phreifat yw Rhaglen Ynys Ynni Môn. Gan weithio mewn partneriaeth, nod y rhaglen yw rhoi'r ynys ar flaen y gad o ran ymchwil a datblygu ym maes ynni, cynhyrchu a gwasanaethau, gyda'r posibilrwydd o sicrhau manteision economaidd sylweddol.
- 41 Mae'r Rhaglen Ynys Ynni a'r statws Ardal Fenter a ddynodwyd yn ddiweddar yn gyfle i greu nifer sylweddol o swyddi newydd a thai o ganlyniad i'r buddsoddi sydd wedi'i gynllunio yn y sector ynni carbon isel, a'i dwf posibl. Mae'r cyngor yn ystyried datblygu cynlluniau sy'n cynyddu cyfleoedd cyflogaeth i bobl ifanc ac yn gwella seilwaith

yr ynys. Un o'r cynlluniau yw datblygu gorsaf pŵer niwclear newydd yn Wylfa. Nodwyd yn Adroddiad Gwella Blynnyddol 2013 fod consortiwm o dramor wedi prynu'r safle ar gyfer ei ddatblygu yn y dyfodol.

- 42 Mae'r cam nesaf yn y ddatblygiad wedi'i gyhoeddi ac mae cynlluniau i adeiladu Wylfa Newydd ar dir ger gorsaf bŵer bresennol Wylfa. Fodd bynnag, mae hon yn fenter hirdymor a fydd yn ei gwneud yn ofynnol cael asesiadau gan y Swyddfa dros Reoli Niwclear (ONR) a Chyfoeth Naturiol Cymru cyn bod cynigion safle-benodol yn cael eu cyflwyno. Bydd rheoleiddwyr yn ystyried goblygiadau diogelwch, diogeled, amgylcheddol a gwastraff dyluniadau'r adweithyddion newydd, wrth i'r broses o ddadgomisiynu'r safle blaenorol gael ei chynnal dros gyfnod sylweddol. Yn amodol ar gael y caniatadau perthnasol gan yr Ysgrifennydd Gwladol dros Ynni a Newid Hinsawdd, yr Arolygiaeth Gynllunio a'r Cyngor, disgwylir i hyd at 6,000 o swyddi gael eu creu fydd yr adweithyddion newydd yn cael eu hadeiladu a thua 1,000 o swyddi pan fydd y safle'n weithredol.
- 43 Mae'r Cyngor hefyd yn parhau i gynorthwyo a datblygu sectorau twf allweddol eraill, megis twristiaeth, sy'n helpu i hybu economi'r Ynys. Mae'r Cyngor yn amcangyfrif bod y diwydiant twristiaeth wedi cynhyrchu £256 miliwn yn ystod 2013 ac wedi cefnogi dros 4,000 o swyddi llawn amser.

Mae gweithdrefnau mwy trylwyr a chyson a datblygu trefniadau llywodraethu wedi cryfhau gallu'r Cyngor i werthuso a gwella gwasanaethau

Mae hunanasesiad ac adroddiad hunanwerthuso cyntaf y Cyngor yn gytbwys ac mae'r dyletswyddau adrodd o dan y Mesur wedi'u bodloni

- 44 Daeth ymyriad Llywodraeth Cymru yn Ynys Môn i ben yn ffurfiol ym mis Mai 2013. Cyn y dyddiad hwnnw, cytunodd y Cyngor i gwblhau a chyflwyno ei hunanasesiad cyntaf i'r Comisiynwyr a Llywodraeth Cymru. Rhoddodd yr asesiad werthusiad teg a chytbwys o berfformiad ac roedd yn cynnwys gwybodaeth am yr hyn roedd y Cyngor yn ei wneud i gynnal gwelliant.
45. Yn dilyn hynny, lluniodd y Cyngor ei Adroddiad Perfformiad 2012-13 ac, yn Llythyr Asesiad Gwella'r Archwilydd Cyffredinol ym mis Rhagfyr 2013, nodwyd bod y Cyngor wedi cydymffurfio'n llawn â'i ddyletswyddau adrodd ar welliant o dan y Mesur. Yn yr adroddiad rhoddir asesiad cytbwys o gyflawni gan gysylltu dadansoddi data perfformiad ag amcanion gwella'r Cyngor. Mae'r adroddiad yn cynnwys yr holl elfennau gofynnol ac, yn benodol, mae'n esbonio sut mae ei gynnwys yn cyfrannu at ddyletswydd statudol y Cyngor i wneud trefniadau i sicrhau gwelliant parhaus a bod yn atebol. Noda hefyd berfformiad y Cyngor yn erbyn yr holl ddangosyddion perfformiad statudol. Mae arddull a chynnwys yr adroddiadau wedi gwella ers y llynedd, sy'n adlewyrchu ymateb adeiladol y Cyngor i adborth y llynedd.

Mae'r Cyngor wedi datblygu ffordd mwy trylwyr nag o'r blaen i asesu ei gynnydd a darparu mwy o gysondeb o ran gwerthuso'r ffordd y darperir gwasanaethau a'r canlyniadau i ddinasyddion

- 46 Mae'r Cyngor wedi datblygu adolygiadau gwasanaeth ddwywaith y flwyddyn sy'n rhan o'i fframwaith rheoli cynllunio a pherfformiad corfforaethol diwygiedig. Mae'r adolygiadau'n rhoi her gadarn, sy'n galluogi uwch-reolwyr ac aelodau i ddeall yn well pa mor dda mae pob gwasanaeth yn perfformio yn erbyn targedau ac i nodi'r hyn sydd angen ei wneud mewn meysydd nad ydynt yn perfformio cystal. Mae'r adolygiadau wedi hyrwyddo mwy o gysondeb o ran hunanwerthuso ar draws gwasanaethau ac maent yn cynnwys:
- dadansoddiad o wybodaeth ariannol a pherfformiad;
 - edrych tua'r gorwel am unrhyw faterion neu newidiadau a all effeithio ar y gwasanaeth; a
 - dadansoddiad o berfformiad yn y gorffennol ac amcanion ar gyfer y dyfodol.
- 47 Daeth Adroddiad Gwella Blynyddol yr Archwilydd Cyffredinol yn 2013 i'r casgliad fod cofnod hunanwerthuso'r Cyngor yn ystod 2011-12 yn anghyson, gydag asesiadau allanol yn rhoi darlun o amrywiol o ran dibynadwyedd hunanwerthusiad y Cyngor

- o'i berfformiad. Ers hynny, mae Estyn ac AGGCC wedi nodi bod trefniadau'r Cyngor ar gyfer hunanwerthuso wedi gwella.
- 48 Ym mis Tachwedd 2013, daeth Estyn i'r casgliad fod arweinwyr a rheolwyr wedi datblygu a sicrhau cysondeb yn y trefniadau hunanwerthuso ar draws gwasanaethau'r Cyngor. Mae darparwyr gwasanaethau wedi'u cynnwys yn y broses ac maent yn deall y trefniadau hunanwerthuso, ac mae gan staff ddealltwriaeth gynyddol o'u cyfraniad unigol tuag at nodau strategol y gwasanaeth addysg.
- 49 Lluniodd y Cyngor adroddiad hunanwerthuso a oedd, ym marn Estyn, yn werthusol, yn fanwl ac a oedd yn nodi cryfderau a meysydd y mae angen sylw arnynt. Mae swyddogion y gwasanaeth addysg yn cynnal cyfarfodydd rheolaidd er mwyn olrhain cynnydd a herio staff ynglŷn â datblygiadau yn eu meysydd cyfrifoldeb. Erbyn hyn ceir fformat cyffredin ar gyfer cynllunio ar draws gwasanaethau, sy'n hwyluso'r broses o hunanwerthuso, asesiad effaith ac asesiad risgiau. Fodd bynnag, nid oes proses ffurfiol o gofnodi penderfyniadau ac mae hyn yn gwanhau'r elfen o atebolrwydd.
- 50 Nododd Estyn fod y broses o bennu targedau yn dryloyw, yn drylwyr ac wedi gwella drwy ddefnyddio data yn fwy effeithiol, gan gynnwys trothwyon perfformiad priodol o ran teuluoedd prydau ysgol am ddim a llinellau atchweliad. Mae'r Cyngor bellach yn monitro ac yn gwerthuso perfformiad, ac yn herio ysgolion ac adrannau pynciau unigol yn llawer mwy effeithiol nag yn y gorffennol. Defnyddia'r Cyngor ganllawiau yn y cytundebau partneriaeth diwygiedig i gategoreiddio ysgolion er mwyn nodi'r rhai y mae angen her neu gymorth ychwanegol arnynt i wella.
- 51 Canfu Estyn fod swyddogion yn cyflwyno gwerthusiad cytbwys o berfformiad ar draws y Cyngor i aelodau etholedig, ond nid yw'r wybodaeth yn cynnwys enwau ysgolion sy'n peri pryder neu'n tangyflawni. Fodd bynnag, mae'r Cyngor wedi sefydlu Grŵp Monitro Safonau Ysgolion i graffu'n fanwl ar berfformiad ysgolion sy'n tangyflawni a'u dwyn i gyfrif. Mae tair ysgol eisoes wedi'u cyflwyno gerbron y grŵp ac mae cyfarfodydd eraill wedi'u trefnu ar gyfer y dyfodol agos. Mae'n rhy gynnar i farnu effaith y gwaith hwn.
- 52 Nododd Estyn fod trefniadau cynhwysfawr ar waith i sicrhau atebolrwydd a chraffu effeithiol. Mae'r Cyngor yn darparu canllawiau a hyfforddiant defnyddiol i aelodau o'r byrddau craffu ac mae aelodau'n datblygu dealltwriaeth well o'u rôl. Fodd bynnag, mae'r Cyngor yn sylweddoli bod angen gwella'r system wrth i'r broses aeddfedu. Mae blaenoriaethau addysg y Cyngor wedi'u llywio gan y byrddau prosiect trawsnewid sy'n defnyddio disgyblaethau rheoli prosiectau'n effeithiol. O ganlyniad, ceir arwyddion cynnar bod cynnydd amserol a phriodol o ran cyflawni nodau gweithredol y prosiectau unigol.

- 53 Daeth Estyn i'r casgliad bod dealltwriaeth Estyn o gryfderau a gwendidau'r gwasanaeth wedi gwella ers yr arolygiad yn 2012. Mae ansawdd y wybodaeth a ddarperir i aelodau yn gyson dda ac mae wedi arwain at well her ac atebolrwydd. Mae'r Gwasanaeth Dysgu Gydol Oes wedi darparu hyfforddiant cynhwysfawr i aelodau ar herio ysgolion. Mae hyn yn cynorthwyo gwaith y Grŵp Monitro Safonau Ysgolion o ran craffu ar berfformiad ysgolion unigol sy'n tangyflawni a threfniadau cryfach.
- 54 Yn ystod 2012-13, daeth AGGCC hefyd i'r casgliad bod y Cyngor wedi sefydlu prosesau effeithiol ar gyfer sicrhau goruchwyliaeth gorfforaethol o'r gwasanaethau. Cyflwynodd gwasanaethau plant adroddiadau misol i'r bwrdd gwella a chynaliadwyedd a oedd yn cynnwys y comisiynwyr, aelodau gweithredol a chynghorwyr. Mae AGGCC yn cydnabod bod angen i'r Pwyllgor Archwilio a ffurfiwyd yn ddiweddar barhau i ddatblygu ei oruchwyliaeth o'r gwasanaethau cymdeithasol.

Mae fframwaith llywodraethu ac atebolrwydd diwygiedig yn adlewyrchu newidiadau strwythurol diweddar, ac mae pwyllgorau craffu ac archwilio yn parhau i gynnig mewnbwn a her gwerthfawr

- 55 Daeth Adroddiad Gwella Blynyddol yr Archwilydd Cyffredinol yn 2013 i'r casgliad bod y Pwyllgor Gwaith a'r trefniadau monitro ar gyfer craffu wedi'u sefydlu a bod y pwyllgor archwilio a chyfarfodydd craffu yn cael eu cynnal mewn ffordd broffesiynol. Ers hynny mae'r Cyngor wedi diwygio ei fframwaith llywodraeth democrataidd ac atebolrwydd i adlewyrchu'r lleihad yn nifer y cynghorwyr o 40 i 30 yn dilyn yr etholiad ym mis Mai 2013.
- 56 Mae nifer y pwyllgorau craffu wedi lleihau o bump i ddau, gyda'r Pwyllgor Archwilio yn gweithredu ar delerau tebyg i'r hyn a gafwyd yn flaenorol. Mae aelodau o bob pwyllgor wedi cymryd rhan mewn gweithdai sefydlu a datblygu i ddarparu ymagwedd gyson at lywodraethu. Mae ansawdd yr adroddiadau a lefel y drafodaeth yng nghyfarfodydd y pwyllgorau craffu ac archwilio wedi bod o safon dda ar y cyfan ac mae nifer o faterion, sy'n hanfodol i'r gwelliant parhaus, wedi datblygu drwy'r broses ddemocrataidd. Mae aelodau etholedig a lleyg o bwyllgorau yn parhau i ddarparu mewnbwn a her werthfawr i'r broses lywodraethu.

57 Ar ôl yr etholiad ym mis Mai 2013, ffurfiwyd clymblaid reoli, a dewiswyd Arweinydd a Phwyllgor Gwaith newydd. Mae'r Cyngor hefyd wedi creu cabinet yr wrthblaid a deiliaid portffolio gwasanaethau yr wrthblaid i hyrwyddo mwy o gonsensws yn holl drefniadau llywodraethu'r Cyngor.

58 Daeth Llythyr Asesiad Gwella'r Archwilydd Cyffredinol ym mis Medi 2013 i'r casgliad bod cynnydd wedi'i wneud mewn perthynas â'n cynnig blaenorol ar gyfer gwella i ddatblygu rôl rheolwyr canol Cyngorau er mwyn sicrhau eu bod:

- gyda'i gilydd, yn rhoi adborth i uwch reolwyr am weithredu newid; ac
- yn unigol a chyda'i gilydd, yn atebol am gyflawniad gweithredol newid yn y gwasanaethau y maent yn eu rheoli.

59 Ers hynny mae'r Cyngor wedi ailstrwythuro ei dîm penaethiaid gwasanaethau o 16 i 10. Mae'r ailstrwythuro yn adolygu rôl pennaeth gwasanaeth ac yn dod â mwy o atebolrwydd iddo. Mae'r tîm yn gweithredu ar y cyd o dan yr enw 'Y Penaethiaid' ac mae'n gyfrifol am raglenni a phrosiectau newid gwasanaethau o dan y Rhaglen Drawsnewid. Mae'r Penaethiaid yn destun adolygiadau herio gwasanaethau, a gynhelir yn eu gwasanaethau eu hunain ddwywaith y flwyddyn, a'u cynnal gan y Grŵp Adolygu Perfformiad, sy'n cynnwys swyddogion ac aelodau.

60 Mae'r gwaith o ailstrwythuro'r Uwch Dîm Arwain wedi'i gwblhau ac mae'n gwneud y defnydd gorau o'r unigolion ynddo. Mae'r Arweinydd, y Prif Weithredwr, y Dirprwy Brif Weithredwr a'r tri Chyfarwyddwr yn parhau i ddarparu arweinyddiaeth gref a gweladwy, sy'n ychwanegu'n sylweddol at gapasiti ac adnoddau'r Cyngor i gyflawni rhagor o welliant o ran swyddogaethau corfforaethol a phenodol i wasanaethau.

Mae'r Cyngor wedi gwella ei brosesau ar gyfer datblygu ei Ddatganiad Llywodraethu Blynyddol ac mae wedi nodi ffyrdd eraill o gryfhau trefniadau yn y dyfodol

61 Nododd Llythyr Asesiad Gwella'r Archwilydd Cyffredinol ym mis Medi 2013 fod y Cyngor wedi bod yn agored i ddysgu, fel y dangosir gan y gwelliannau yr oedd wedi'u gwneud i'w drefniadau ar gyfer drafftio ei Ddatganiad Llywodraethu Blynyddol ar gyfer 2012-13. Yn ogystal, nododd y Cyngor ffyrdd eraill o wella ei drefniadau yn y dyfodol, megis:

- cysoni'r Datganiad Llywodraethu Blynyddol â'r Hunanasesiad Corfforaethol, y Cynllun Trawsnewid a'r Gofrestr Risgiau;
- defnyddio'r Grŵp Adolygu Perfformiad i sicrhau bod materion cynllunio corfforaethol a pherfformiad yn cyfrannu'n fwy nag o'r blaen at lunio'r Datganiad Llywodraethu Blynyddol;

- datblygu cynllun gweithredu i roi'r diweddaraf am y cynnydd a wnaed a lleihau'r risgiau a'r wybodaeth sydd wedi dyddio sy'n dal yn rhan o'i fframwaith llywodraethu;
- ystyried ymagwedd awdurdodau eraill a chanddynt arfer da cydnabyddedig; a
- chodi ymwybyddiaeth a dealltwriaeth o lywodraethu a lleihau'r canfyddiad bod llywodraethu'n ymwneud â materion ariannol yn bennaf.

Cydymffurfiodd y Cyngor â gofynion adrodd ariannol

- 62 Rhoddodd yr archwilydd a benodwyd gan yr Archwilydd Cyffredinol ei barn ar gyfrifon y Cyngor ar 29 Tachwedd 2013. Ceir rhagor o fanylion yn [Atodiad 3](#).

Os cânt eu cyflawni'n effeithiol, dylai cynlluniau'r Cyngor ar gyfer gwella a'i drefniadau i gefnogi gwelliannau ei helpu i ymateb i'r heriau ariannol a'r heriau eraill sydd i ddod

Gwelwyd gwelliant yn nhrefniadau cynllunio ar gyfer gwella'r Cyngor ar gyfer 2012-13 ac yn sgil hynny daeth ymyriad Llywodraeth Cymru i ben ym mis Mai 2013

- 63 Daeth Adroddiad Gwella Blynyddol yr Archwilydd Cyffredinol ym mis Mawrth 2013 i'r casgliad bod ymyriad Llywodraeth Cymru wedi'i gwtogi ym mis Hydref 2012, gyda phwerau i wneud penderfyniadau'n cael eu dychwelyd i'r Arweinydd a'i Bwyllgor Gwaith. Cafodd tri o'r pum Comisiynydd eu cadw tan 31 Mai 2013, i fonitro cynnydd ac adrodd arno i Weinidogion ac i gynnig arweiniad, mentora a chymorth parhaus i'r Cyngor a swyddogion. Yn ogystal, cadwodd y Comisiynwyr a oedd ar ôl y pŵer i wrthdroi unrhyw un o benderfyniadau'r Cyngor a fyddai'n mynd yn groes i gyngor swyddogion statudol. Gelwid y cyfnod hwn yn gyfnod 'gwella a chynaliadwyedd' yr ymyriad.
- 64 Yn ystod cam 'gwella a chynaliadwyedd' yr ymyriad, datblygodd a mabwysiadodd y Cyngor Gynllun Trawsnewid fel sail ar gyfer ei ddatblygiad strategol a'i welliannau dros y tair blynedd nesaf. Mae'r Cynllun Trawsnewid yn dwyn ynghyd flaenoriaethau'r Cyngor ar gyfer gwella ac mae'n ymgorffori 10 thema llywodraethu corfforaethol o dan fframwaith rheoli rhaglenni. Gwnaed rhagor o gynnydd yn ystod y cyfnod hwn. Yn benodol:
- ailafaelodd y Pwyllgor Gwaith yn rheolaeth ddemocrataidd o'r Cyngor mewn ffordd aeddfed ac ystyriol gan barhau i weithio gyda'r Comisiynwyr ac eraill yn eu dymuniad i sicrhau gwelliant hirdymor;
 - gwnaeth y Cyngor gynnydd da o ran sefydlu cynlluniau trawsnewid a chadernid y trefniadau sydd ar waith i'w cyflawni;
 - cytunodd y Cyngor ar gyllideb heriol ar gyfer 2013-14 a chryfhodd ei gyfansoddiad; a
 - chafwyd cynllunio gofalus cyn etholiad Mai 2013, gan gynnwys cytuno ar strwythur Pwyllgor diwygiedig i alluogi'r 30 o aelodau newydd y Cyngor i gyflawni ei ddyletswyddau.
- 65 Amlygodd seithfed adroddiad cynnydd y Comisiynwyr ym mis Ebrill 2013 gynnydd y Cyngor a barn gadarnhaol y Comisiynwyr ar allu'r Cyngor i gyflawni gwelliannau tymor hwy, cynaliadwy heb yr angen am ymyriad allanol parhaus.
- 66 Cyn yr etholiad ym mis Mai 2013, gweithiodd y Cyngor yn dda gyda'r Comisiwn Etholiadol, gan hyrwyddo a chodi ymwybyddiaeth y cyhoedd. Newidiodd yr aelodau a oedd newydd eu hethol gyfansoddiad y Cyngor, gan leihau'r proffil oedran, gwella'r cydbwysedd rhwng y rhywiau rhyw ychydig a chyflwyno ystod fwy amrywiol o sgiliau, cefndiroedd a phrofiadau. Yn dilyn yr etholiad, parhaodd y cynghorwyr i ddangos y ddisgyblaeth grŵp yr oedd y Comisiynwyr wedi'i chefnogi a'i datblygu'n flaenorol. Arweiniodd y ddisgyblaeth grŵp hon at sefydlu clymblaid reoli mewn modd trefnus ac yn dilyn hynny penodwyd Arweinydd a Chabinet newydd. Ers hynny, mae nifer bach o aelodau wedi newid grwpiau, ond nid yw hyn wedi tanseilio sefydlogrwydd a gweithrediad trefnus y Cyngor.

- 67 Roedd y Cyngor wedi disgwyl i rai cynghorwyr a oedd newydd eu hethol fod yn llai profiadol ac felly lluniwyd rhaglen sefydlu wedi'i chynllunio i adlewyrchu anghenion datblygu a hyfforddi aelodau unigol. Darparwyd cyfres o sesiynau briffio i gynorthwyo aelodau newydd gyda rhaglen drawsnewid y Cyngor a'u rôl bwysig ynddi.
- 68 Helpodd cryfder yr Uwch Dîm Arwain, gwell gallu i reoli a fframwaith cyfansoddiadol cadarnach y Cyngor i atal unrhyw broblemau posibl a allai fod wedi tanseilio cynnydd a, lle y bo angen, i ymateb i broblemau o'r fath.
- 69 Ar 10 Mai 2013, ysgrifennodd y Comisiynwyr at y Gweinidog Llywodraeth Leol a Busnes y Llywodraeth (y Gweinidog), gan argymhell y dylai ymyriad Llywodraeth Cymru ym materion Cyngor Sir Ynys Môn ddod i ben pan fyddai'r Cyfarwyddyd Gweinidogol yn dod i ben ar 31 Mai 2013. Ar 13 Mai 2013, ysgrifennodd yr Archwilydd Cyffredinol at y Gweinidog gan gydnabod cynnydd y Cyngor a nododd nad oedd yn gweld unrhyw ddiben pellach mewn parhau â'r ymyriad. Ar 23 Mai 2013, cyhoeddodd y Gweinidog yn ffurfiol y byddai'r ymyriad yn dod i ben.

Cafodd Cynllun Gwella 2013-14 ac amcanion gwella eu datblygu drwy ymgynghori â'r cyhoedd a rhanddeiliaid ac roedd yn bodloni gofynion y Mesur

- 70 Cafodd Cynllun Gwella'r Cyngor ar gyfer 2013-14 (y Cynllun), adolygiad blynyddol o'i Gynllun Corfforaethol 2013-17, ei oedi'n fwriadol, i roi digon o amser i'r aelodau newydd eu hethol adolygu Amcanion Gwella presennol y Cyngor a sicrhau bod y rhain yn cyd-fynd â'r cynllun gwella a'r Cynllun Ariannol Tymor Canolig. Nododd Llythyr Asesiad Gwella'r Archwilydd Cyffredinol ym mis Rhagfyr 2013 fod y Cyngor wedi cyflawni ei ddyletswyddau cynllunio ar gyfer gwella o dan y Mesur.
- 71 I helpu i ddatblygu blaenoriaethau'r Cynllun, ymgynghorodd y Cyngor ag amrywiaeth o randdeiliaid a'r cyhoedd cyn cwblhau amcanion gwella 2013-14 ar eu ffurf derfynol. Cwmpasodd ymgynghoriad cyhoeddus chwe wythnos o'r enw Gwneud Gwahaniaeth y rhan fwyaf o'r ynys a chafodd ei hyrwyddo drwy gyfryngau cymdeithasol, y wasg a gorsafoedd radio lleol, posterï mewn busnesau preifat gan gynnwys archfarchnadoedd, siopau lleol, meddygfeydd a deintyddfeydd.
- 72 Cafodd y Cynllun ei gyhoeddi yn dilyn dadansoddiad o'r ymgynghoriad a thrafodaethau pellach yn y Cyngor, mewn cyfarfodydd Craffu a chyfarfodydd y Pwyllgor Gwaith ym mis Hydref a dechrau mis Tachwedd 2013. Rhyddhawyd y Cynllun ar wefan y Cyngor a dosbarthwyd copiâu papur mewn adeiladau cyhoeddus ac yn swyddfeydd y Cyngor.

73 Mae'r Cynllun yn disgrifio blaenoriaethau'r Cyngor yn gryno ac yn glir ac mae'n esbonio sut mae'r blaenoriaethau'n adlewyrchu barn y cyhoedd yn ogystal â barn y Cyngor a phartneriaid eraill. Mae'r Cyngor wedi diffinio 56 o Amcanion Gwella, ond mae'r rhain wedi'u grwpio'n ddefnyddiol gyda'i gilydd o dan 19 o Flaenoriaethau Datblygu. Mae'r rhain, yn eu tro, yn cwmpasu tri phrif faes gwasanaeth gan gynnwys Addysg, Gwasanaethau Oedolion a Gwasanaethau Plant. Mae'r cynllun yn ymagwedd sy'n canolbwyntio ar y dinesydd a gweithio mewn partneriaeth o ran datblygu a gweithredu, ac mae llawer o'r elfennau yn ataliol.

74 Mae'r Cyngor wedi helpu i ddiffinio ei uchelgais ar gyfer 2013-14 drwy ddewis nifer o ddangosyddion canlyniadau ar gyfer y rhan fwyaf o'i Amcanion Gwella. Mae pob cyfres o ddangosyddion yn cwmpasu'r gwelliannau y mae'r Cyngor yn gobeithio y bydd dinasyddion yn eu profi yn ystod y flwyddyn. Wrth bennu ei dargedau ar gyfer y dangosyddion hyn, mae'r Cyngor wedi ystyried perfformiad y presennol a'r gorffennol yn ofalus.

75 Mae pob maes gwasanaeth yn y Cynllun yn cynnwys adran ddefnyddiol o'r enw 'Beth mae ein dinasyddion yn ei ddweud wrthym', sy'n nodi pwyntiau dysgu o ymgynghoriadau blaenorol ac yn pwysleisio ymrwymiad y Cyngor i adborth ac ymgysylltu.

76 Yr amcanion yw blaenoriaethau'r Cyngor ar gyfer 2013-14, ond mae'r Cyngor yn cydnabod yn ei Gynllun yr angen i wneud cynnydd a chyflwyno adroddiadau ar feysydd gwaith sydd ar ôl yn deillio o'i Gynllun Corfforaethol 2013-2017. Bydd cynnydd yn cael ei fonitro drwy'r fframwaith rheoli perfformiad diwygiedig y cyfeiriwyd ato yn gynharach yn yr adroddiad hwn.

Gwneir cynnydd da o ran y trefniadau cynllunio ar gyfer trawsnewid, ond mae'r Cyngor wedi cydnabod y gall fod angen mireinio'r rhaglen ymhellach er mwyn cynnal y gwelliant

77 Yn gynharach yn yr adroddiad hwn, cyfeiriwyd at y ffaith bod y Cyngor wedi datblygu Cynllun Trawsnewid a chytuno arno, fel sail i'w ddatblygiad strategol a'i welliannau dros y tair blynedd nesaf. Mae'r Cynllun Trawsnewid yn rhaglen uchelgeisiol, yn seiliedig ar chwe thema gwella a ffrydiau gwaith sy'n cysylltu'n uniongyrchol ag amcanion corfforaethol y Cyngor a themâu llywodraethu'r Comisiynwyr blaenorol.

78 Gydag unrhyw gynllun ar raddfa fawr, mae angen trefniadau cadarn i reoli a gweithredu newid. Mae'r Cyngor wedi datblygu fframwaith rheoli rhaglen sy'n cynnwys tri Bwrdd Rhaglen i helpu i gyflawni'r Cynllun. Mae pob Bwrdd Rhaglen yn gyfrifol am thema benodol a ffrydiau gwaith sy'n ymwneud ag:

- Ynys Fenter;
- Rhagoriaeth Gwasanaeth; a
- Thrawsnewid Busnes.

yn adolygu'r trefniadau llywodraethu i nodi unrhyw welliannau eraill ym mhrosesau'r rhaglen a blaenoriaethu gweithgarwch trawsnewid.

79 Nodau'r tri Bwrdd Rhaglen yw goruchwyllo cyflawni'r Cynllun a sicrhau bod rhaglenni newid a phrosiectau unigol yn cael eu rheoli, eu cyflawni a'u monitro. Mae'r Byrddau'n cynnwys uwch swyddogion a chynghorwyr, ac felly rhoddir arweinyddiaeth a chyd-drefniant o ran y daith drawsnewid. Mae'r Byrddau'n cael adroddiadau rheolaidd ar gynnydd ac mae ganddynt yr awdurdod i gyflwyno adroddiadau a gwneud argymhellion i'r Pwyllgor Gwaith a'r Uwch Dîm Arwain. Mae gan aelodau'r Bwrdd y statws angenrheidiol yn y Cyngor i allu dylanwadu ar benderfyniadau'r Pwyllgor Gwaith a sicrhau bod y penderfyniadau hyn yn cael eu gweithredu wedi hynny.

80 Mae'r rhaglen drawsnewid yn darparu'r modd o ddatblygu cynlluniau newid a gwella yn effeithiol drwy ddefnyddio disgyblaethau rheoli prosiectau. Mae staff sy'n ymwneud â chynorthwyo'r rhaglen drawsnewid wedi cael hyfforddiant rheoli prosiectau ac mae cynnydd da yn cael ei wneud mewn nifer o ffrydiau gwaith a chynlluniau newid ar gyfer gwella.

81 Fodd bynnag, mae'r Cyngor wedi nodi'r angen am gapasiti ac adnoddau ychwanegol i ddatblygu prosiectau penodol ac mae'n dyrannu rhagor o adnoddau i gyflawni'r nod hwn. Wrth i'r rhaglen drawsnewid gyrraedd diwedd ei 12 mis cyntaf, bydd y Cyngor

Mae cynllunio ac atebolrwydd cliriach wedi gwella'r rhagolygon ar gyfer gwasanaethau addysg i blant a phobl ifanc

82 Yn ystod mis Chwefror 2014, cynhaliodd Estyn ei ail ymweliad i fonitro gwasanaethau addysg i blant a phobl ifanc a daeth i'r casgliad bod cynnydd da yn cael effaith gadarnhaol ar safonau ac ansawdd y ddarpariaeth yn y Gwasanaeth Dysgu Gydol Oes.

83 Ers arolygiad 2012, mae'r gwasanaeth Addysg wedi ffurfioli ei systemau mewnol a gwella eu cysondeb, gan gynnwys ei phrosesau cynllunio busnes, cynllunio prosiectau ac asesu risgiau. O dan arweinyddiaeth y Cyfarwyddwr Dysgu Gydol Oes, mae staff ar draws y gwasanaeth wedi cyfrannu at ddatblygu'r prosesau ac mae mwy o ymdeimlad o berchenogaeth ac ymrwymiad a dealltwriaeth glir o'r systemau newydd gan staff ar bob lefel.

84 Nododd Estyn fod cynllunio'r Cyngor yn rhoi cyfeiriad clir i waith y Gwasanaeth Dysgu Gydol Oes ac mae gan staff ddealltwriaeth well o'u cyfraniad unigol tuag at gyflawni nodau ac amcanion y gwasanaeth. Mae cynlluniau corfforaethol, gwasanaeth a phersonol wedi'u cysylltu'n glir â thargedau personol perthnasol a meini prawf, sy'n cael eu monitro'n chwarterol gan reolwyr llinell.

- Yn ogystal, mae swyddogion yn cynnal cyfarfodydd rheolaidd i herio a thrafod cynnydd yn erbyn targedau gwasanaeth.
- 85 Mae gan y Cyngor drefniadau cadarn ar gyfer nodi a chofnodi risgiau. Tynnir sylw'r uwch dîm arwain at risgiau sylweddol ac mae'r gofrestr risgiau'n cael ei hadolygu'n rheolaidd. Mae hyn yn galluogi swyddogion i liniaru risgiau ac ymateb mewn ffordd gytbwys a phriodol pan fydd llithriant posibl yn erbyn amserlenni ar gyfer cam gweithredu penodol.
- 86 Yn ogystal, canfu Estyn fod y Cyngor wedi gweithredu ffyrdd eraill o wella trefniadau'r gwasanaeth yn y dyfodol, fel:
- datblygu technegau rheoli prosiectau cadarn gyda'r staff yn cael hyfforddiant priodol a sicrhau bod trefniadau ar waith i ddechrau rhaglenni prosiectau a chyflwyno adroddiadau cynnydd arnynt;
 - mae adnoddau ar gyfer y gwasanaeth wedi gwella ac mae atebolrwydd swyddogion i brosesau craffu ac aelodau wedi cynyddu'n sylweddol; a
 - mabwysiadu dulliau cadarnach o reoli ysgolion sy'n gorwario neu'n tanwario a rhoi arweiniad lle bo angen, ond mae lle i gryfhau'r trefniadau ym mhob ysgol yn Ynys Môn.
- 87 Mae cynnydd da wedi'i wneud o ran darparu addysg ôl-16 drwy drefniadau partneriaeth gyda Chyngor Gwynedd. Mae'r ddau gyngor wedi cytuno i gefnogi Partneriaeth 16+ Gwynedd a Môn, sy'n fenter i gynyddu nifer y bobl ifanc sy'n dilyn cyrsiau cydweithredol. Mae'r Cytundeb Partneriaeth yn nodi'n glir y disgwyliadau i ysgolion ac arweinwyr ysgolion ac mae'n defnyddio data perfformiad yn effeithiol i herio ysgolion a chytuno ar dargedau.
- 88 Daeth Estyn i'r casgliad bod ailstrwythuro'r gwasanaeth Dysgu Gydol Oes wedi ehangu ei gapasiti a'i adnoddau a chryfhau'r llinellau atebolrwydd, gan gynnwys pennu targedau ystyrion a heriol.
- 89 Wedi cwblhau'r ymweliadau monitro gan Estyn, cyhoeddodd Prif Arolygydd ei Mawrhydi dros Addysg a Hyfforddiant yng Nghymru ar 20 Mehefin 2014 nad yw'r Cyngor bellach mewn mesurau arbennig ac nad oes angen gwaith dilynol pellach gan Estyn.

Mae'r Cyngor wedi cydymffurfio â'i ddyletswyddau o dan Ddeddf Cydraddoldeb 2010

- 90 Mae Rheoliadau Deddf Cydraddoldeb 2010 (Dyletswyddau Statudol) (Cymru) 2011 (y Ddeddf) yn nodi gofynion penodol i awdurdodau lleol yng Nghymru. Mae'r Cyngor wedi cydymffurfio â'r Ddeddf sy'n ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau ddatblygu a chyhoeddi Amcanion Cydraddoldeb a Chynllun Cydraddoldeb Strategol erbyn 2012. Ceir alinio sylweddol rhwng y gofyniad i baratoi Amcanion Cydraddoldeb a'r elfen 'Tegwch' y mae'n rhaid i awdurdodau ei hystyried wrth bennu Amcanion Gwella o dan y Mesur.
- 91 Mae Amcanion Gwella'r Cyngor yn cynnwys asesiad effaith cydraddoldeb, sy'n cynnwys gwybodaeth am waith cydraddoldeb y Cyngor. Credwn fod y Cyngor wedi bodloni gofynion y Ddeddf o ran pennu ei Amcanion Gwella.

Mae'r Cyngor yn parhau i reoli ei arian a'i gyllideb ond mae'n wynebu heriau o ran ei gapasiti i ddarparu adnoddau digonol sy'n meddu ar y sgiliau priodol i gynorthwyo'r gwasanaeth cyllid corfforaethol

- 92 Er mwyn i'r Cyngor lwyddo o ran cyflawni ei Gynllun Trawsnewid, mae'n angenrheidiol i'r Pwyllgor Gwaith gael gwybodaeth ariannol amserol a chyson. Mae'r Cyngor yn wynebu heriau yn ei wasanaeth ariannol corfforaethol, ar ôl wynebu problemau o ran gweithredu ei system cyfriflyfr ariannol newydd. Yn ogystal, mae diffyg capasiti ac adnoddau i ddarparu a chadw adnoddau digonol sy'n meddu ar y sgiliau priodol. Felly mae'r Cyngor yn dibynnu gormod ar staff dros dro a staff asiantaeth ar gyfer swyddi allweddol yn y tîm cyllid.
- 93 Mae'r Cyngor yn gweithredu'n rhagweithiol ac yn gyfrifol er mwyn mynd i'r afael â'r materion hyn ac mae wedi bod yn agored ac yn dryloyw mewn trafodaethau ag archwilwyr, gan geisio cyngor lle y bo'n angenrheidiol. Oherwydd bod y Cyngor wedi'i gynnwys yn ail flwyddyn rhaglen asesiadau corfforaethol yr Archwilydd Cyffredinol ar gyfer 2014-15, rydym wedi cytuno i gyflwyno ein hadolygiad o reolaeth ariannol o flaenllaw i helpu i nodi a mynd i'r afael â gwendidau posibl a allai amharu ar gynydd.

94 Mae'r Cyngor wedi nodi ei Amcanion Gwella yn glir ac wedi cynnwys manylion cyffredinol, yn gysylltiedig â'i Gynllun Ariannol Tymor Canolig, ar yr adnoddau sydd ar gael, o ran refeniw a chyfalaf, i gefnogi'r gwaith o'u cyflawni. Er gwaethaf setliad grant heriol gan Lywodraeth Cymru, mae'r Cyngor wedi pennu cyllideb gytbwys ar gyfer 2014-15, sy'n cynnwys cynnydd o 4.5 y cant yn y Dreth Gyngor ac arbedion o £7.4 miliwn. Bydd angen arbedion pellach ar gyfer y cyfnod 2015-18. Fel sy'n wir mewn llawer o gynghorau eraill, mae'r Cyngor felly'n wynebu her sylweddol yn y dyfodol o ran ymateb i'r hinsawdd ariannol sy'n fwyfwy llym.

95 Cyhoeddodd Canghellor y Trysorlys yr adolygiad o wariant i Senedd y DU yn 2010 ar 20 Hydref 2010. Ffurfiodd hyn rhan ganolog o ymateb llywodraeth y glymblaid i leihau'r diffyg cenedlaethol, gyda'r bwriad o sicrhau cydbwysedd o ran arian cyhoeddus. Mae polisiau'r Canghellor yn cynrychioli'r gostyngiad mwyaf mewn gwariant cyhoeddus ers y 1920au ac mae'n digwydd ar adeg pan mae newidiadau demograffig a phwysau economaidd sy'n seiliedig ar y dirwasgiad yn cynyddu'r galw am rai gwasanaethau. I gynllunio eu cyllid yn effeithiol, dylai awdurdodau ddadansoddi manylion am dueddiadau ariannol, gwybodaeth feincnodi briodol, sefyllfaoedd posibl a'u heffaith debygol dros y tymor byr, y tymor canolig a'r hirdymor. Mae'r hinsawdd economaidd bresennol a'r setliad anodd diweddar i lywodraeth leol yn golygu bod cynllunio ariannol da yn hanfodol i gynnal cadernid ariannol.

96 Mae Swyddfa Archwilio Cymru ar hyn o bryd yn archwilio iechyd ariannol awdurdodau, eu hymagwedd at gyllidebau a chyflawni ar arbedion gofynnol, i ddarparu sicrwydd bod awdurdodau yn gadarn yn ariannol. Bydd y gwaith hwn yn ystyried a oes gan awdurdodau ymagwedd gadarn ar waith i reoli'r gostyngiadau yn y gyllideb maent yn eu hwynebu i sicrhau sefyllfa ariannol sefydlog sy'n eu galluogi i barhau i weithredu ar gyfer y dyfodol rhagweladwy. Mae'r gwaith yn canolbwyntio ar gynllunio ariannol 2014-15 a chyflwyno cyllidebau 2013-14. Bydd yr adolygiad hwn yn cael ei gwblhau ar ddechrau 2014-15 a byddwn yn cyhoeddi'r canfyddiadau yn ein cylch nesaf o waith asesu gwella.

Mae'r Cyngor yn debygol o wneud trefniadau i sicrhau gwelliant parhaus ar gyfer 2014-15

- 97 Yn seiliedig ar y casgliadau a amlinellwyd yn adrannau blaenorol yr adroddiad hwn mae Archwilydd Cyffredinol Cymru o'r farn bod Cyngor Sir Ynys Môn yn debygol o fodloni gofynion y Mesur o ran gwneud trefniadau i sicrhau gwelliant parhaus. Serch hynny, mae'r Cyngor yn wynebu heriau penodol yn y flwyddyn i ddod a byddwn yn parhau i fonitro cynnydd.

Atodiadau

Atodiad 1

Statws yr adroddiad hwn

O dan Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 (y Mesur), mae'n ofynnol i'r Archwilydd Cyffredinol gynnal asesiad gwella blynyddol, a chyhoeddi adroddiad gwella blynyddol, ar gyfer pob awdurdod gwella yng Nghymru. Mae'r gofyniad hwn yn cwmpasu cynghorau lleol, awdurdodau parciau cenedlaethol ac awdurdodau tân ac achub.

Lluniwyd yr adroddiad hwn gan Swyddfa Archwilio Cymru ar ran yr Archwilydd Cyffredinol er mwyn cyflawni ei ddyletswyddau o dan adran 24 o'r Mesur. Mae'r adroddiad hefyd yn cyflawni ei ddyletswyddau o dan adran 19 i gyflwyno adroddiad sy'n ardystio ei fod wedi cynnal asesiad gwella o dan adran 18 ac yn nodi a yw o'r farn, o ganlyniad i'w archwiliad o'r cynllun gwella o dan adran 17, fod yr awdurdod wedi cyflawni ei ddyletswyddau o ran cynllunio ar gyfer gwella o dan adran 15.

Mae gan awdurdodau gwella ddyletswydd gyffredinol i 'wneud trefniadau i sicrhau gwelliant parhaus wrth gyflawni eu swyddogaethau'. Diffinnir awdurdodau gwella fel cynghorau lleol, parciau cenedlaethol ac awdurdodau tân ac achub.

Yr asesiad gwella blynyddol yw'r prif ddarn o waith sy'n galluogi'r Archwilydd Cyffredinol i gyflawni ei ddyletswyddau. Mae'r asesiad gwella yn asesiad sy'n edrych i'r dyfodol o'r tebygolrwydd y bydd awdurdod yn cydymffurfio â'i ddyletswydd i wneud trefniadau i sicrhau gwelliant parhaus. Mae hefyd yn cynnwys asesiad ôl-weithredol i nodi a yw awdurdod wedi cyflawni'r gwelliannau a gynlluniwyd ganddo er mwyn llunio barn ar hanes yr awdurdod o ran sicrhau gwelliant. Bydd yr Archwilydd Cyffredinol yn crynhoi ei waith archwilio ac asesu mewn Adroddiad Gwella Blynyddol cyhoeddedig ar gyfer pob awdurdod (o dan adran 24).

O dan rai amgylchiadau, gall yr Archwilydd Cyffredinol hefyd gynnal arolygiadau arbennig (o dan adran 21), y cyflwynir adroddiad arnynt i'r awdurdod a'r Gweinidogion, ac y gall eu cyhoeddi (o dan adran 22). Un o weithgareddau atodol pwysig Swyddfa Archwilio Cymru yw cydgysylltu gwaith asesu a rheoleiddio (sy'n ofynnol o dan adran 23), sy'n ystyried rhaglen waith gyffredinol pob rheoleiddiwr perthnasol mewn awdurdod gwella. Gall yr Archwilydd Cyffredinol hefyd ystyried gwybodaeth a rennir gan reoleiddwyr perthnasol (o dan adran 33) yn ei asesiadau.

Atodiad 2

Gwybodaeth ddefnyddiol am Ynys Môn a Chyngor Sir Ynys Môn

Y Cyngor

Cyllideb refeniw gros y Cyngor ar gyfer 2013-14 oedd tua £155.2 miliwn. Mae hyn yn cyfateb i tua £2,220 fesul trigolyn. Yn yr un flwyddyn, cynlluniodd y Cyngor hefyd i wario £26.4 miliwn ar eitemau cyfalaf.

Yn 2013-14, y dreth gyngor gyfartalog ar gyfer band D oedd £939 y flwyddyn. Mae hyn yn gynnydd o 4.7 y cant o gymharu â'r flwyddyn flaenorol. Mae 73 y cant o'r tai ym mandiau A i D y dreth gyngor.

Mae'r Cyngor yn cynnwys 30 o aelodau etholedig sy'n cynrychioli'r gymuned ac yn gwneud penderfyniadau ynghylch blaenoriaethau a'r defnydd a wneir o adnoddau. Mae aelodaeth wleidyddol y Cyngor fel a ganlyn:

- 12 Annibynnol
- 12 Plaid Cymru
- 2 Llafur
- 4 Heb fod yn aelodau o unrhyw blaid

Prif Weithredwr y Cyngor yw Richard Parry Jones. Fe'i cynorthwyr gan Ddirprwy Brif Weithredwr, Bethan Jones, a thri chyfarwyddwr corfforaethol: Cyfarwyddwr Dysgu Gydol Oes – Dr Gwynne Jones; Cyfarwyddwr Cymuned – Gwen Carrington; a Chyfarwyddwr Datblygu Cynaliadwy – Arthur Owen.

Gwybodaeth arall

Yr Aelod Cynulliad dros Ynys Môn yw:

- Rhun ap Iorwerth, Ynys Môn, Plaid Cymru

Yr Aelodau Rhanbarthol yw:

- Llyr Huws Gruffydd, Plaid Cymru
- Mark Isherwood, Plaid Geidwadol Cymru
- Aled Roberts, Democratiaid Rhyddfrydol Cymru
- Antoinette Sandbach, Plaid Geidwadol Cymru

Yr Aelod Seneddol dros Ynys Môn yw:

- Albert Owen, Ynys Môn, Llafur

Am ragor o wybodaeth, gweler gwefan y Cyngor yn www.ynysmon.gov.uk neu cysylltwch â'r Cyngor yn: Cyngor Sir Ynys Môn, Swyddfeydd y Cyngor, Llangefni, Ynys Môn, LL77 7TW.

Atodiad 3

Llythyr Archwilio Blynyddo

Y Cyngorydd Ieuan Williams
Cyngor Sir Ynys Môn
Swyddfeydd y Cyngor
Llangefni
Ynys Môn
LL77 7TW

Annwyl Gyngorydd Williams

Annwyl Gyngorydd Williams

Mae'r llythyr hwn yn crynhoi'r negeseuon allweddol sy'n deillio o'm cyfrifoldebau statudol o dan Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004 fel yr Archwilydd Penodedig a'm cyfrifoldebau adrodd o dan y Cod Ymarfer Archwilio.

Cydymffurfiodd y Cyngor â'i gyfrifoldebau yn ymwneud ag adroddiadau ariannol a defnyddio adnoddau

Cyfrifoldeb y Cyngor yw:

- rhoi systemau rheolaeth fewnol ar waith i sicrhau rheoleidd-dra a chyfreithlondeb trafodion a sicrhau bod ei asedau'n ddiogel;
- cadw cofnodion cyfrifyddu cywir;
- paratoi Datganiad Cyfrifon yn unol â gofynion perthnasol; a
- sefydlu ac adolygu'n barhaus drefniadau priodol i sicrhau darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd o ran ei ddefnydd o adnoddau.

Mae Deddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004 yn ei gwneud yn ofynnol i mi:

- roi barn archwilio ar y datganiadau cyfrifyddu;
- adolygu trefniadau'r Cyngor i sicrhau darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd yn ei ddefnydd o adnoddau; a
- rhoi tystysgrif yn cadarnhau fy mod wedi cwblhau'r broses o archwilio'r cyfrifon.

Mae awdurdodau lleol yng Nghymru yn paratoi eu datganiadau cyfrifyddu yn unol â gofynion Cod Ymarfer CIPFA/LASAAC ar Gyfrifyddu Awdurdodau Lleol yn y Deyrnas Unedig. Mae'r Cod hwn yn seiliedig ar Safonau Adrodd Ariannol Rhyngwladol. Ar 27 Medi 2013, rhoddais farn archwilio ddiamedd ar y datganiadau cyfrifyddu, gan gadarnhau eu bod yn rhoi darlun cywir a theg o sefyllfa a thrafodion ariannol y Cyngor a'r Gronfa Bensiwn. Mae fy adroddiad wedi'i gynnwys yn y Datganiad Cyfrifon. Hysbyswyd aelodau'r Pwyllgor Archwilio am y materion allweddol a oedd yn deillio o'r archwiliad o'r cyfrifon yn fy adroddiad ar yr Archwiliad o Ddatganiadau Ariannol ar 27 Medi 2013

Arweiniodd ymadawiad y rheolwr cyllid ar ddechrau mis Medi at roi pwysau sylweddol ar y tîm cyllid i baratoi drafft terfynol o'r Datganiad Cyfrifon sy'n cydymffurfio â Chod CIPFA.

Nodais gamddatganiad perthnasol o £61.6 miliwn drwy'r gwaith maes a ddigwyddodd o ganlyniad i aelod o'r tîm cyllid yn gwrthdroi taliadau mewnol yn anghywir. Er na chafodd unrhyw effaith ar Gost Net Gwasanaethau, cafodd Incwm a Chostau Gros Gwasanaethau eu gorddatgan yn sylweddol yn y cyfrifon drafft a gyflwynwyd i'r tîm archwilio.

Yn ogystal, nodwyd nifer o wallau amherthnasol o natur debyg lle roedd y cronïadau agoriadol wedi'u gwrthdroi yn anghywir, neu lle roedd incwm a gwariant grantiau wedi'u dyblygu mewn camgymeriad. Gellid bod wedi sylwi ar y materion hyn drwy adolygiad manylach wrth baratoi'r cyfrifon.

Mae'n hanfodol bod trefniadau yn cael eu cyflwyno cyn gynted â phosibl i sicrhau bod gan y tîm ariannol adnoddau digonol a'r sgiliau priodol ar gyfer y dyfodol.

Mae fy ystyriaeth o drefniadau'r Cyngor i sicrhau darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd wedi bod yn seiliedig ar y gwaith archwilio a wnaed ar y cyfrifon ac rwyf hefyd wedi dibynnu ar y gwaith a gwblhawyd fel rhan o'r Asesiad Gwella o dan Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009. Ar y cyfan, rwy'n fodlon bod gan y Cyngor drefniadau priodol ar waith. Bydd yr Archwilydd Cyffredinol yn tynnu sylw at y meysydd lle nad yw effeithiolrwydd y trefniadau hyn wedi'u profi eto neu lle y gellid gwneud gwelliannau pan fydd yn cyhoeddi ei Adroddiad Gwella Blynyddol. Hoffwn dynnu sylw at y meysydd penodol canlynol yn y llythyr hwn:

- mae'r rhagolwg ariannol ar gyfer y Cyngor yn heriol o hyd ac mae cynllunio ariannol a threfniadau monitro ar waith i nodi'r bwch cyllido ac i hwyluso'r arbedion sydd eu hangen. Bydd angen gwneud penderfyniadau anodd eto yn y byrdymor i sicrhau'r arbedion sy'n ofynnol; ac
- roedd 38% o'r ceisiadau am grant a ardystiwyd gan PwC o ran 2011/12 yn destun llythyr amodi (50% yn 2010/11). Cafodd 39% o'r ceisiadau am grantiau eu cyflwyno i'r Cyngor ar ôl y dyddiad terfyn cyflwyno, o gymharu â 10 ar gyfer 2010/11.

Cyhoeddais dystysgrif yn cadarnhau bod yr archwiliad o'r cyfrifon wedi'i gwblhau ar 27 Medi 2013.

Ar hyn o bryd, disgwylir i'r ffi archwilio ariannol ar gyfer 2012-13 fod yn uwch na'r ffi y cytunwyd arni a nodwyd yn yr Amlinelliad o'r Archwiliad Blynyddol oherwydd y gwaith ychwanegol sydd ei angen mewn sawl maes ar gyfer archwilio'r cyfrifon, gan gynnwys y rhwymedigaeth pensiwn, darparu cyflog cyfartal, croniadau a pharatoi drafft terfynol o'r datganiadau ariannol.

Yn gywir

Lynn Pamment

Dros ac ar ran yr Archwilydd Penodedig
29 Tachwedd 2013

Atodiad 4

Amcanion gwella a hunanasesiad Cyngor Sir Ynys Môn

Amcanion gwella'r Cyngor

Mae Llywodraeth Cymru yn ei gwneud yn ofynnol i'r Cyngor wneud cynlluniau i wella ei swyddogaethau a'r gwasanaethau a ddarperir ganddo. Bob blwyddyn mae'n rhaid iddo gyhoeddi'r cynlluniau hyn ynghyd ag 'amcanion gwella' penodol sy'n nodi'r pethau allweddol y mae'r Cyngor yn bwriadu eu gwneud i wella. Mae'n rhaid i'r Cyngor wneud hyn cyn gynted â phosibl ar ôl 1 Ebrill bob blwyddyn.

Cyhoeddodd y Cyngor ei amcanion gwella ar gyfer 2013-14 yn ei Gynllun Gwella 2013-14 sydd ar gael ar wefan y Cyngor, sef:

Amcanion Gwella 2012-2013	Amcanion Gwella 2013-2014
Gwella Gwasanaethau i Blant Sicrhau bod plant yn cael eu diogelu rhag niwed a cham-drin a bod eu lles, eu hannibyniaeth a'u sefydlogrwydd yn cael eu hyrwyddo.	Cynnal a Moderneiddio Gwasanaethau Plant
Adfywio ein Cymunedau Atal digartrefedd a diwallu anghenion tai ac anghenion cysylltiedig pobl ddigartref.	Gwella ein Darpariaeth Addysg
Gwella Llywodraethu Corfforaethol Sicrhau bod y Cyngor yn cyflawni'n llawn ei addewid i hyrwyddo a diogelu diddordebau'r Ynys, ei dinasyddion a'i chymunedau.	Trawsnewid Ein Gofal Cymdeithasol i Oedolion
Gwireddu ein Cytundebau Canlyniadau Sicrhau bod y Cyngor Sir yn alinio ei hun ac yn gweithio mewn partneriaeth tuag at nodau Llywodraeth Cymru.	

Hunanasesiad y Cyngor o berfformiad

Mae hunanasesiad y Cyngor o berfformiad yn ystod 2012-13 ar gael ar [wefan y Cyngor](#).

Wales Audit Office
24 Cathedral Road
Cardiff CF11 9LJ

Tel: 029 2032 0500

Fax: 029 2032 0600

Textphone: 029 2032 0660

E-mail: info@wao.gov.uk

Website: www.wao.gov.uk

Swyddfa Archwilio Cymru
24 Heol y Gadeirlan
Caerdydd CF11 9LJ

Ffôn: 029 2032 0500

Ffacs: 029 2032 0600

Ffôn Testun: 029 2032 0660

E-bost: info@wao.gov.uk

Gwefan: www.wao.gov.uk